

JOPAPS

ISSN: 2181-4066

DOI Journal 10.56017/2181-4066

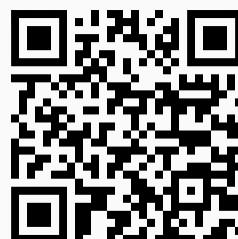

JOURNAL OF PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL STUDIES

Volume I, Issue 5

ПЕДАГОГИК ВА ПСИХОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАР

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ

IMFAKTOR
PAGES

MAY | 2023

ISSN: 2181-4066

DOI Journal 10.56017/2181-4066

ПЕДАГОГИК ВА ПСИХОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАР

I-ЖИЛД, 5-СОН

ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ И ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

ТОМ-I, НОМЕР-5

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL STUDIES

VOLUME-I, ISSUE-5

ТОШКЕНТ - 2023

ПЕДАГОГИК ВА ПСИХОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАР

ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ И ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ | PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL STUDIES

№ 5 (2023) DOI <http://dx.doi.org/10.56017/2181-4066-2023-5>

Бош муҳаррир:

Нишонова З. – психология фанлари доктори, профессор

Масъул муҳаррир:

Давлатов О. Ғ. – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори

Таҳририят аъзолари:

Абдужаббарова М.	– педагогика фанлари номзоди, доцент
Абдурахимов Қ.	– психология фанлари бўйича фалсафа доктори
Акмалов А.	– педагогика фанлари номзоди, доценти
Акрамова Ш.	– педагогика фанлари доктори, профессор
Алиев М.	– педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори
Джураев Д.	– педагогика фанлари доктори
Душанов Р.	– психология фанлари номзоди, доценти
Негматовна Г.	– педагогика фанлари номзоди, доцент
Разакова Р.	– психология фанлари бўйича фалсафа доктори
Тожибоева Г.	– психология фанлари бўйича фалсафа доктори
Тожибоева Г.	– психология фанлари бўйича фалсафа доктори
Тўйчиева С.	– психология фанлари номзоди, доцент

Мазкур фанлараро илмий-амалий журнал Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги томонидан 2022 йил 22 декабрь куни **№ 054834**-сонли гувоҳнома билан оммавий ахборот воситаси сифатида давлат рўйхатидан ўтказилган.

Саҳифаловчи\Page Maker\Верстка: Абдурахмон Хасанов

Таҳририят манзили: <https://imfaktor.uz>, 100152, Тошкент шаҳри, Учтепа тумани, “Ватан” МФЙ, Чилонзор 24-мавзеси, 2/27-уй.

Телефон номер: +99894-410 11 55, E-mail: tahririyat@imfaktor.uz

© IMFAKTOR Pages, 2023 йил.

© Муаллифлар жамоаси, 2023 йил.

ПЕДАГОГИК ВА ПСИХОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАР

ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ И ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ | PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL STUDIES

Психология фанлари

KHALIMBOYEVA Feruza Akmalovna

Farg'ona davlat universiteti

o'qituvchisi

VOSILJONOV Azizbek Boxodirjon o'g'li

Farg'ona davlat universiteti

o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7954389>

МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALAR DIQQATINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOSINI NAZARIY O'RGANILISHI

ANNOTATSIYA

Maktabgacha yoshdagi bolalarda diqqatning rivojlanishi, umuman olganda ushbu yoshdagi bolalarda diqqatning o'rni haqida olimlar tomonidan talaygina ishlar olib borilgan. Misol uchun K.D.Ushinskiyning aytishicha, ixtiyorsiz diqqat tashqi va ichki sabablarga ko'ra hosil bo'ladi. Tashqi sabablar qo'zg'atuvchining kuchiga organizmning ayni vaqtdagi holatiga bog'liq.

Kalit so'zlar: diqqat, sezgi, Ushinskiy, psixik faoliyat, ichki psixik jarayon, birlamchi tashqi psixik jarayon, Leontev.

ХАЛИМБАЕВА Феруза Акмаловна

Ферганский государственный университет

учитель

ВОСИЛЬЖАНОВ Азбек Богодиржон угли

Ферганский государственный университет

учитель

ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ИЗУЧЕНИЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ВНИМАНИЯ ДОШКОЛЬНИКОВ

АННОТАЦИЯ

О развитии внимания у детей дошкольного возраста, о роли внимания у детей этого возраста в целом учеными проведена целая работа. Например К.Д.Ушинский говорит, что непроизвольное внимание формируется по внешним и внутренним причинам. Внешние причины зависят от силы возбудителя от состояния организма в данный момент времени.

Ключевые слова: внимание, интуиция, Ушинский, психическая деятельность, внутренний психический процесс, первичный внешний психический процесс, Леонтьев.

KHALIMBOEVA Feruza Akmalovna

*Fergana State University
teacher*

VASILJONOV Azizbek Bokhodirzhan ugli

*Fergana State University
teacher*

THEORETICAL STUDY OF THE PROBLEM OF DEVELOPING THE ATTENTION OF PRESCHOOL CHILDREN

ANNOTATION

Work has been carried out by scientists on the development of attention in preschool children, the role of attention in children of this age in general. For example, K.D.Ushinsky said that involuntary attention is generated for external and internal reasons. External causes depend on the strength of the causative agent on the state of the organism at the same time.

Keywords: attention, intuition, Ushinsky, psychic activity, internal psychic process, primary external psychic process, Leontev.

Passiv diqqatning ichki sabablari sezgilarimiz izlarining bogʻlanishidir. Idrok qilingan obyektning yangiliklar bosqichini diqqatning istovchi omili ekanligini muallif farqlaydi. Diqqat qaratilayotgan obyekt maʼlum oʻlchovda boʻlishi kerak.

Diqqatning psixologik tahlilini K.D.Ushinskiy tarbiya muammosi bilan bogʻlab, diqqatni boshqara bilishni aqliy rivojlanish va amaliy faoliyat uchun asosiy omil deb hisoblaydi. Diqqatning maqsadga muvofiq boshqarish yoki idrok qilish paytida asosiy ishdan tashqaridagilarga chalgʻimaslik tushuniladi. Tarbiyachining vazifasi bolalarning faol diqqatini toʻgʻri yoʻnalishda koʻrish va ularning diqqatini oʻzlari boshqarishga oʻrgatishdan iboratdir.

K.D.Ushinskiy tomonidan yechilgan muammolar oʻtkazilgan tekshirishlar shuni koʻrsatadiki, u ongning toʻplanish qobiliyatini diqqat deb tushundi, shu bois diqqatni oʻrganishda shaxs psixologiyasidan kelib chiqib yondashdi va tabiiy-ilmiy jihatlarini tushuntirishda oʻz davrining fiziologik bilimlaridan unumli foydalandi [1].

40 yillarda psixologiya fani bir qator muvaffaqiyatlarga erishdi. Psixologiya fani nazariya va tajribaga asoslangan holda juda koʻp muammolarni yechishga muvaffaq boʻldi. Nazariy jihatdan katta oʻrin olgan masalalardan biri "oliy psixik funksiyalarning rivojlanishi va strukturasi" toʻgʻrisidagi L.S.Vigotskiy ilgari surgan konsepsiyadir. Buning asosida ikkita faraz yotadi:

A) psixik faoliyatning xarakteri haqidagi;

B) birlamchi tashqi va ichki faoliyatdan ichki psixik jarayonlarning namoyon boʻlishi haqidagi [2].

L.S.Vigotskiy psixik funksiyalar rivojlanishini oʻrgana borib, ular ichiga ixtiyoriy diqqatni ham kiritadi. Uning fikricha, bola diqqatining tarixi - bu bola xulqining paydo boʻlishi tarixidir. L.S.Vigotskiy ishlarining xarakterli tomoni kishi psixikasini tushunishda tarixiy va genetik yondashishdir. Buni u diqqatni oʻrganishga ham tadbqiq qilgan va diqqatning rivojlanishini koʻrsata olgan. Muallif diqqat rivojlanishining ikkita yoʻnalishini koʻrsatadi:

Diqqatning natural ricojlanishida muallif umumorganik rivojlanishini tushuntiradi, yaʼni markaziy nerv tizimining strukturaviy va funksional jihatdan oʻsishini koʻrsatadi. Bu rivojlanish butun hayot davomida boʻladi, ammo bunda "sekinlashgan" va "bir oz pasaytirilgan" koʻrinishlari mavjud.

Diqqatning madaniy rivojlanishida ixtiyoriy diqqatning namoyon boʻlish xususiyati madaniy konsepsiya bilan bogʻliq deb tushuntiriladi. Katta yoshdagi odamlar diqqatining psixologik mexanizmi haqida gapirib, tashqi operasiya organizm xulqini ichki operasiyasiga aylanadi, deydi. Madaniy rivojlanish bola tashqi muhit bilan aloqa qila boshlagandan oʻsa boshlaydi.

L.S.Vigotskiyning ilmiy yutuqi shundan iboratki, u diqqat muammosini o'rganishda ijtimoiy va genetik nuqtai nazardan yondashdi. Ixtiyoriy diqqatni tashqi stimullar vositasida nutq funksiyasini yo'naltirish deb tushuntira oldi.

L.S.Vigotskiy ishlarini A.N.Leontev o'z tadqiqotlarida davom ettirib, ixtiyoriy diqqatning rivojlanishini o'rgandi. U ixtiyoriy diqqat xatti-harakatni boshqarishning oliy shakli va tarixiy rivojlanish mahsuli deb tushundi. Bolalarda diqqat shakllarini tahlil qilib 3 ta bosqich mavjudligini ko'rsatdi.

1. Natural bevosita, to'g'ridan-to'g'ri aktlardan iborat. Bunda to'planish ixtiyorsiz namoyon bo'lib, asosan maktabgacha bo'lgan bolalarda vujudga keladi. Ya'ni bu bolalar o'z xulq-atvorlarini o'zlari boshqara boshlaydilar.

2. Tashqi belgining ahamiyatini egallash, tushuna bilishlari turadi. Bu bosqich boshlanqich ta'limda asosiy rol o'ynaydi.

3. Tashqi taassurotlarning ichki ta'sirlarga aylanish jarayoni bilan bog'liq bo'lib, bu asosan katta yoshdagi kishilarda bo'ladi.

Uzoq vaqt A.N.Leontev maktabgacha yoshdagi bolalar diqqatini tekshiradi. Chunonchi, idrok bilan diqqat aloqasini o'rgandi. Diqqat hodisasi shunday hodisaki, u idrokning qanday kechishi bilan belgilanadi, deb tushuntirdi. A.N.Leontev keyingi ishlarini o'quvchilar diqqatini rivojlantirish va ularda idrokni boshqarish, ko'rish, eshitish, qo'yilgan topshiriqni tushunish kabilarni egallash muhim rol o'ynashini ko'rsatdi [3].

N.F.Dobrinin diqqatni kishi psixik faoliyatini biror bir obyektga yo'naltirish va to'plash bilan boshqa obyektlardan chalg'ishi orqali tushuntiradi. Agar yo'nalish va to'planish ixtiyorsiz bo'lsa ixtiyorsiz diqqat vujudga keladi. Agar ong qo'yilgan maqsadga muvofiq bo'lsa, u holda ixtiyoriy diqqat namoyon bo'ladi.

Bular qatorida N.F.Dobrinin diqqatning uchta turini ajratadi. Uning fikricha, diqqatning uchinchi turi "ixtiyoriydan keyingi diqqat" deb ataladi. Bu ixtiyoriy diqqat kabi maqsadga qaratilgan bo'lib, irodaviy zo'r berishni talab qilmaydi. Bular to'g'risida N.F.Dobrinin shunday deydi. "Ixtiyoriy diqqatda qiziqishga intilishga o'rin bor, lekin bu qiziqish faoliyatning natijasiga qiziqishdir. Faoliyatning o'zi esa qiziqarsizdir. Kishi psixik faoliyatining ajoyib xususiyati shundan iboratki, natijaga qiziqish jarayonga qiziqishga aylanadi. Bu ixtiyoriy diqqat ixtiyoriydan so'nggi diqqatga aylanganda bo'ladi".

Diqqat muammosini tadqiq qilish I.V.Straxov asarlarida o'z aksini topgan. Uning qarashlariga ko'ra, kishi diqqati kelib chiqishiga va ishlash uslubiga qarab ijtimoiy tabiatga ega. U kishilarning mehnat faoliyatiga sabab bo'ladi va mehnat jarayonining asosiy psixologik komponentlaridan biri bo'lib sanaladi. Diqqatning muhim belgisi faoliyat jarayonida va atrofdagilar bilan aloqada kishi psixikasining to'planishidir.

Qator munosabatlarda to'planish ikki xil xarakterda bo'ladi, u predmet va hodisalarga tanlab yo'naltiriladi, ya'ni diqqat obyektini ongli ajratish, bu vaqtda boshqa ko'p obyektlardan chalg'ish vositasi bilan aktlar tizimini tashkil qiladi, to'planish mehnat predmetiga yo'naltiriladi, lekin uning jarayoni ham diqqat obyektiga hisoblanadi. To'planish faoliyat obyektiga va u bilan harakatga yo'naltiradi.

Diqqat psixikaning alohida tomoni va shakli hisoblanmaydi va qandaydir birorta funksiyani bajarishga o'z-o'zidan ko'chmaydi. Maqsadga yo'nalgan, intensiv - psixik faoliyatning strukturaligi funksional asosini o'zgarishga, mahsuldorligining oshishiga va miyaning barqaror ishlashiga olib keladi.

Kishi diqqati mehnat faoliyatiga, faoliyat jarayoniga, mehnat qurollariga yo'naltiriladi. Diqqat predmetlari bir xil emas, balki har xil faoliyat turlarida turlicha bajariladigan mehnat operatsiyalari va vositalari kishi mehnat predmetiga ta'sir qiladi. Bularga bog'liq ravishda diqqatni faoliyat turlarida o'rganish psixologik muammolari vujudga keladi [4]. O'tkazilgan tekshirishlar asosida I.V.Straxov diqqat ko'p funksiyali jarayondir, degan xulosaga keladi. Bu funksiyalarni amaliy bajarish - mehnat, o'qish, ilmiy va boshqa faoliyat turlaridan birortasining shart-sharoiti mahsuldorligini belgilaydi. Faoliyatning har bir turi diqqatga alohida ma'suliyat yuklaydi. Shuning uchun uning funksiyasi faoliyatning shu turiga to'g'ri kelishi muhimdir.

Diqqatning nazorat qilish-tuzatish funksiyasi ham kam ahamiyatli emas. Uning shakllari mehnat va o'quv faoliyatining har xil davrlarida bir xil bo'lmaydi. Diqqat alohida kishilarning munosabatlarida jamoada o'ziga xos funksiyani bajaradi. Kishilarning kuzatuvchanligida, boshqa odamlarning psixik holatini tushunishda, ziyraklikning faol shakllarida aks etadi. Ziyraklik mehnatda va kishi bilan munosabatida axloqiy-psixologik ahamiyatga ega bo'ladi. Shunga muvofiq ziyraklikning motivatsiyasi o'rganilib, uning aks etishining shakllari va ularni tarbiyalash masalasi ko'rib chiqiladi. Ziyraklikning bunday o'rganilishi uning taqlilida va shaxs psixologiyasida yangi yo'nalishdir. Ular o'z ishlarida diqqatning o'rganilishi ko'rsatilgan aspektlarini sintez qilishga harakat qiladilar.

Yuqorida bayon etilgan fikrlardan ko'rinib turibdiki, I.V.Straxov diqqatning bilish jarayonidagi ahamiyatiga uning faol psixologik aks ettirish imkoniyatiga alohida e'tibor beradi. Shuningdek, diqqat bilish faoliyatining borliq bilan aloqasida, uni keng va chuqur aks etishida muhim mexanizm bo'lib hisoblanadi [5].

Diqqat shaxsning yo'nalishida to'plangan jarayon sifatida ishlaydi. Keng ma'noda bu so'z asosida ehtiyoj, qiziqish, qarash, ideal kabi tarkibiy qismlar mavjud. Diqqat psixik jarayonlar tuzilishida ko'rsatilgan omillardan hosil qilingan hodisa sifatidagina qatnashmay, balki u shaxsning boshqa xususiyatlariga munosabatda tayanch xususiyat sifatida qatnashadi. Diqqat va ziyraklikning pedagogik takt(odob)ning shakllanishidagi psixologik shart-sharoit ekanligi bunga misol bo'ladi.

I.V.Straxov "Diqqat va nutq" muammosi bo'yicha tadqiqot ishlarini olib borgan. U nutq shakllari va funksiyalarini hamda tasviriy faoliyatni tahlil qiladi. U o'quvchilarda sport gimnastikasi darslarini psixologik tahlil qiladi va o'rganadi [6].

Muallifning ta'kidlashicha, diqqatni nutqiy boshqarish quyidagi omillarda, ya'ni predmetni nomlashda, yoki maqsadli harakatlarga to'plashda, faoliyatni rejalashtirishda diqqatni ilgarilab ketish aktlarida, qidirish faoliyatlarida, diqqatni ko'chirish jarayonining verbalizatsiyasida, diqqatni nazorat qilish funksiyasini aktivlashtirishda, ziyraklikning aks etishida va uning axloqiy psixologik ahamiyatida namoyon bo'ladi.

Diqqat va butun faoliyat jarayonini boshqarish nutqning ichki va tashqi turlari orqali amalga oshiriladi. Shuningdek, bu boshqarishda muallif fikricha, integral (yuqoridagi ikki nutq oraliqidagi) nutq ishtirok etadi. Bularni tadqiq qilish shuni ko'rsatadiki, grafik harakatlarni amalga oshirish aqliy - nutqiy jarayonlar ularni anglash va yo'naltirish bilan birga boradi. Shunday qilib, diqqatni boshqarish va uni tarbiyalash, o'quvchilarda rivojlantirish masalasi I.V.Straxov tomonidan atroflicha o'rganilgan.

Psixolog N.V.Kuzminaning fikricha, o'qituvchilarning dars davomida berilayotgan bilimni qanchalik o'zlashtirishi unda asosiy va yetakchi rolni diqqat o'ynaydi. Shuning uchun ham ta'lim - tarbiya jarayonida hammadan avval tarbiyachi o'quvchining diqqatini torta bilish uning asosiy maqsadi bo'lishi kerak. Bu esa o'tilgan materialni o'quvchi puxta bilishni talab qiladi. Bundan kelib chiqadiki, diqqatning tarbiyalanishi va shakllanishi ham vujudga keladi [7].

YE.B.Pirogovaning ta'kidlashicha, diqqat individning hissiy, aqliy yoki harakatlantiruvchi faolligi darajasining oshirilishini taqozo etadigan tarzda ongini yo'nalganligi va biror narsaga qaratilganligi.

Professor V.M.Karimovaning fikricha, "Diqqat- shunday psixik jarayonki, uning yordamida ongimiz o'zimiz uchun ahamiyatli bo'lgan narsalar, hodisalar predmetlar mohiyatiga qaratiladi. Ya'ni diqqat-ongning yo'nalganligini tushuntiruvchi psixik jarayondur" [8]

F.N.Gonobolin, M.R.Rahmonova D.B.Elkonin, V.V.Repkin va boshqa qator tadqiqotchilar tomonidan ta'lim va tarbiya jarayonida o'quvchilarda diqqatning namoyon bo'lishi, kechishi, rivojlanishining o'ziga xos xossalari, individualligi kabi jihatlari o'rganilgan.

IQTIBOSLAR/ЧОСКИ/REFERENCES

1. Vasiljonov, A. (2022). Basic theoretical principles of corpus linguistics. *Academicia Globe: Inderscience Research*, 3(2), 1-3.
2. Vasiljonov, A. (2022). LINGVISTIK TADQIQOTLARDA KORPUS O'RGANISH OBYEKTI SIFATIDA. *IJTIMOIIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI*, 2(11), 176-182.
3. Vasiljonov, A. (2022). PRAGMALINGVISTIKA VA UNING TAHLILIY SHAKLLANISH TARIXI. *Science and innovation*, 1(B8), 99-105.
4. Vasiljonov, A. (2022). PRAGMALINGUISTICS AND THE HISTORY OF ITS ANALYTICAL DEVELOPMENT. *Science and Innovation*, 1(8), 99-105.
5. Vasiljonov, A., & Isaqova, X. (2023). EFFECTIVENESS OF MOTHER TONGUE EDUCATION IN THE PRIMARY GRADES. *International journal of advanced research in education, technology and management*, 2(2).
6. Buzrukova, D. M. (2023). "MUHABBAT" HISSIY KONSEPTINING TURLI LINGVOMADANIYAT VAKILLARI IDROKIDAGI TASVIRI. *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI*, 3(1), 178-183.
7. Бузрукова, Д. (2022). ҲИС-ТУЙҒУЛАР УНИВЕРСАЛЛИГИ ВА ҲИССИЙ-ЛИСОНИЙ ОЛАМ МАНЗАРАСИГА ПСИХОЛИНГВИСТИК ЁНДАШУВ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(11), 239-242.
8. Mamurkhanovna, D. B. (2022). The Concept Of "Love" As An Important Element Of The Emotional World Landscape. *EPRA International Journal of Research and Development*

ПЕДАГОГИК ВА ПСИХОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАР

I-ЖИЛД, 5-СОН

ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ И ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

ТОМ-I, НОМЕР-5

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL STUDIES

VOLUME-I, ISSUE-5

«Педагогик ва психологик тадқиқотлар» электрон журнали 2022 йил 22 декабрь куни № 054834-сонли гувоҳнома билан оммавий ахборот воситаси сифатида давлат рўйхатидан ўтказилган.

Муассис: «IMFAKTOR Pages» масъулияти чекланган жамияти.

Таҳририят манзили: 100152, Тошкент шаҳри, Учтепа тумани, “Ватан” МФЙ, Чилонзор 24-мавзеси, 2-уй.

Телефон номер: +99894-410 11 55

Эл. почта: tahririyat@imfaktor.uz

Веб-сайт: www.imfaktor.uz